

Úr és szolga a történettudomány egységében – Társadalomtörténeti tanulmányok.
In Memoriam Vári András (1953–2011)
Lords and Servants in History's Unity: Studies on Social History.
Szerkesztette / Edited by: Gyulai Éva. ME BTK TTI, Miskolc, 2014. pp. 140–148.

Jegyzők és gazdászok – Gunya Sándor eszlári jegyző családi portréjához

KÖVÉR György

Village notaries and stewards of estates: New data to the family portrait of Sándor Gunya, notary of Tiszaeszlár

Besides giving more details on the family portrait of the local notary Sándor Gunya, the aim of this paper is to describe the social network of the small village of Tiszaeszlár famed for the mysterious loss of a servant-girl. Using the memoir of the grandson of the notary, the author sketches the mutual ties between the notary, the parson, and a landowner that linked these honoured members of the local society in which conflicts, like the ritual murder case of Eszter Solymosi, could have taken place.

*

Vajon lehet-e még új forrást találni, egyáltalán valami újat mondani a tiszaeszlári ügyben? S bármilyen könnyen mondaná is rá az ember, hogy nem, új nyom már aligha kerülhet elő, az élet folyton rácsafol a kényelmes beletörődésre. Sohasem zárhatjuk ki, hogy valahonnan akár egy morzsányi új információ a felszínre bukkanhat. Ahogy megtörtént velem is *A tiszaeszlári dráma*¹ nyíregyházi könyvbemutatója után, amikor bemutattak engem egy idős úrnak, a hajdani eszlári jegyző, Gunya Sándor unokájának. Rögtön megkérdeztem, hogy maradt-e valamilyen irat a nagyapja után; nemleges válasza után azonban hozzátette, édesapja idős korában írt visszaemlékezéseket, s abban kitért az eszlári ügyre is. Utánaszámolva, beszélgetőtársam apja valamikor a per környékén születhetett (a hajdani eszlári jegyző ugyanis akkortájt nősült). Ezúton köszönöm meg Gunya Istvánnak (*1927), hogy édesapja visszaemlékezéseit a Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs–Szatmár–Bereg Megyei Levéltára közvetítésével a rendelkezésemre bocsátotta. Annak azonban, hogy a visszaemlékezésnek az eszlári ügyvel kapcsolatos részét közlétegyem, nem láttam értelmét, hiszen maga a szerző írja, hogy „miután a nagy per után három évre születtem, csakis a hallottakat írhatom le”.² Elolvasva az eszlári ügyre vonatkozó 13 oldalas kiegészítő emlékezést, meg kellett állapítanom, hogy ez valóban megfelel az igazságnak, azaz magára Solymosi Eszter eltűnésére, az ügyben indított nyomozásra vonatkozóan kevés újat tudhatunk meg belőle, s a szövegben másodkézből vett, gyakorta pontatlan adatok általában sem segítenék a dolgok tisztázását. A kézirat alapján azonban egyrészt jobban megismerhetjük a Gunya családot, annak rokoni hálózatát, másrészt a családi szájhagyományban fennmaradt emlékek, bármennyire csak apró részleteket érintenek is, közelebb vihetnek bennünket a pert

¹ KÖVÉR 2011

² GUNYA 1962 (kézirat)

formáló hajdani mikrovilág jobb megértéséhez.

A visszaemlékezés a család három generációját fogja át: a nagyapáról, Gunya Józsefről megtudjuk, hogy pályája csúcsán az újhelyi Bretzenheim hercegi uradalom jószágkormányzója volt, és Sperling Máriát vette feleségül.³ A nagyapának még három testvére tűnik fel a visszaemlékezésben: a nagy erejű György, aki pályája egy szakaszában „a fehér papok [a premontreiek jászói prépostsága] tulajdonát képező” Gáván volt ispán, valamint János, aki Timáron töltött be jegyzői állást.⁴ A harmadik, Ignác, a rakamazi jegyző (akinek első felesége szintén Sperling lány volt), a visszaemlékezés szerint a község magyarosításában is igen aktív szerepet játszott. Előkeresve egyéb forrásokat, a nagyapa fivéreiről rögtön hozzátehetjük, hogy az 1860-as években Ignác a dadai járásban volt a szolgabíró mellett esküdt, György pedig ugyanabban a járásban csendbíró.⁵ Az alispáni iratokban tovább kutakodva az is kiderül, hogy Ignác 1829 körül született, s 1853 óta állt a megye szolgálatában, míg végül a rakamazi jegyzői állásba került.⁶ Eszláron is megfordult. Megözvegyülvén, 44 éves korában Eszláron vezette az oltárhoz második feleségét, a 19 éves Láng Máriát.⁷

Történetünk főszereplője, Gunya József fia, Sándor (1852–1928) 1877-ben foglalta el az eszlári jegyzői posztot. Az 1880-as évek elején vette nőül Hvezda Emmát, Hvezda János leányát. A Hvezda család különböző ágaiban több patikus is előfordult: Emma testvére, Eufrozina („Fróza”) Szelóczky Géza rakamazi gyógyszerész feleségeként tűnik fel a visszaemlékezésben.⁸ Hvezda Károly pedig (aki melleleg Gunya Sándor elsőszülött gyermekének volt az egyik keresztszüelője) 1864-ben a pesti egyetemen szerzett oklevelet, majd 1867 óta Nagykállóban saját reáljogon működtette „Az Isteni Gondviseléshez” címzett patikát.⁹ Gunya Sándor hugát, Máriát Galbavy Sándor, a zempléni üveghuták bérlője vette feleségül, aki azonban öt gyermek születése után fiatalon meghalt (a nyolcvanas évek elején még Sándor gyermekeinek keresztanyja). Gunya Sándor öccse, József a rakamazi nagybácsi mellett lett segédjegyző.¹⁰ A nagyanyai, Sperling/Bistei ágon is többen kötődtek a környékhez: Ede két tanítónő leányával szintén Rakamazon lakott, Bistey Sándor pedig „a báró Vay fásztanyai birtokán volt intéző, később kisfási bérlő”.¹¹

³ Bretzenheim Ferdinánd herceg (†1855) és neje, Mária Caroline Antoinette Schwarzenberg hercegnő (†1875) uradalmáról, a tulajdonosok szerepéről a hajdani Rákóczi-birtok korszerűsítésében lásd: OLÁH 2003.

⁴ Gunya János és Virág Erzsébet gyermekeként János 1812-ben Aszalón, György pedig 1818-ban Hernádkércsen látta meg a napvilágot. Szintén Hernádkércsen született a házaspárnak még egy Mária Madolna nevű leánya is 1830-ban. A mormon anyakönyvi adatbázis szerint [https://familysearch.org/]. Gunya János szintén Hernádkércsen született 1783-ban. Szüleinek neve: Gunya György és Ujvári Eszter. Az anyakönyvi adatbázis feltárássában nyújtott segítségért Takács Árpádnak tartozom köszönettel.

⁵ *Magyarország tisztii névtára 1863*. Laufner és Stolp, Pest, 1863. 112.

⁶ SZSZBML IV. B. 411. b. 1883. 115. d. III. 83/74.

⁷ MNL OL A 900 1876. máj. 14.

⁸ GUNYA 1962 (kézirat): 4.

⁹ SZSZBML IV. B. 411. b. 34. d. 1218/1875. Hvezda Károly a nyíregyházi mézeskalácsos, Sámuel gyermeke volt. KUJBUSNÉ MECSEI (szerk.) 2003: 266.

¹⁰ Gunya Mária még ugyanúgy Fonyban (Abaúj-Torna) született 1854-ben, mint bátyja, Sándor, öccsük, József viszont 1862-ben már Sátoraljaújhelyen látta meg a napvilágot.

¹¹ GUNYA 1962 (kézirat): 5.

Az anyakönyvek alapján Gunya Sándornak négy gyermekéről van tudomásunk: közülük ifjabb Sándor és Margit kicsiny korukban vörhenyben meghaltak.¹² Az elsőszülött, Mária (*1883) 1900-ban Jármay Ferenc timári jegyző felesége lett (aki az egyik Gunya nagybácsi örökébe lépett). Miklós pedig (Tiszaeszlár, 1886–Nyíregyháza, 1966), a visszaemlékezések szerzője a nyíregyházi evangélikus gimnázium hat osztálya, majd a Debrecenhez tartozó pallagi mezőgazdasági akadémia elvégzése után először gazdatiszti posztokat töltött be, majd a hadifogságból 1922-ben visszatérve, Bashalmán lett tisztartó, de mellette 20 saját holdon gazdálkodott is.¹³

A Gunya család láthatóan Abaúj–Tornából és Zemplénből húzódott le Szabolcsba (de találunk leágazást Hevesben is), miközben a férfiak elsősorban jegyzői és gazdatiszti állásokra specializálódtak. Ezek a pozíciók önmagukban nem tekinthetők a társadalmi hierarchiában jelentősnek. Erejük épp abban mutatkozik meg, ahogyan egy jól körülhatárolható társadalmi hálózat rajzolódik ki előttünk, amelyben több szalon különösen szembetűnőek a kapcsolódások, akár az esküdt és a csendbiztos, a jegyző és a segédjegyző párosa, akár a közeli települések jegyzőinek vagy a keresztszülőknek a rokonsági hálója ötlük a szemünkbe.

Hogy Gunya Sándor jegyző milyen fontos szerepet játszott az eszlári ügy előkészítésében és lebonyolításában, azt Adamovics József, a helyi plébános már 1882 decemberében feltárta egy visszatekintő írásában. Ő hívta fel ugyanis a pap figyelmét Solymosi Eszter eltűnési ügyére:

- „– [a]zt beszélük a faluban, hogy a zsidók ölték meg húsvéti áldozatul.
 – [...] Zsidók? s húsvéti áldozatul? Mese beszéd! el tudná ezt hinni jegyző úr?
 – mert kettőnk között esett meg ez a szóbeszéd – művelt ember hogy hihetne ilyen badarságot?
 – [...] Hát hiszen kérem, az igaz, hogy valami hihetetlen; de mégis kell lenni a dologban valaminek, mert már gyermekkoromban és azóta is folyton hallottam én ilyesmit a zsidókról emlegetni. Aztán nem zörög a haraszt, ha szél nem fújja. Solymosiné maga sem jött volna soha erre a gondolatra, ha a hatvékás – Scharf¹⁴ – talán lelkiismeret-furdalástól ösztönözve nem áll vele szóba, s nem említi fel neki minden »apropos« nélkül, hogy máskor is történt már ilyen eltűnés; akkor a zsidókra fogták – mégis megkerült az eltűnt.
 – No én nem hiszem, vágtuk rövidre vissza, s nem beszélünk többet róla.”¹⁵

Aztán persze Adamovics is hinni kezdett a dologban, olyannyira, hogy 1882 májusában ő ad elsőként hírt az ügyről országos lapban, sőt Ónody Géza nevezetes parlamenti felszólalásához is ő szállítja a muníciót.

Verhovay Gyula¹⁶ csaknem egy évtizeddel későbbi visszaemlékezésében arra utalt, hogy amikor 1882 júniusában híre kelt, hogy megkerült Solymosi Eszter holtteste, mit is beszéltek erről Ónody Gézával:

¹² Sándor 1884-ben, Margit 1887-ben született.

¹³ DIENES (szerk.) 1939: 128.

¹⁴ Scharf József zsidó templomszolga, Scharf Samu apja.

¹⁵ A tiszta-eszlári rituális gyilkossághoz. – A Magyar Állam saját tudósítójához = *Magyar Állam* 1882. dec. 21.

¹⁶ Verhovay Gyulai újságíró, politikus, a *Függetlenség* szerkesztője.

Megkérdeztem Ónodytól

– Van-e megbízható embere a nyíregyházi törvényszéknél?

– Hogyne volna – felelte – hisz maga az elnök jó ismerősöm!

– Nos, akkor nincs egyéb hátra, mint rögtön innen a képviselőházból sürgönyözz neki, és kérdezd meg, miben áll a hír. Még egyet! Van-e Eszláron, aki pontosan értesülhet arról, mi történhet a faluban?

– Ott van a jegyző Gunya Sándor, kit úgy ismernek, mint igazmondó embert.

– Távíratozzál annak is és kérj rögtön választ.” [...]

Korniss Ferenc¹⁷ távirata így szólt: Az eszlári lány nem került meg. Ily hírek hamisaknak bizonyultak.

Gunya Sándor ezt táviratozta: A lány megtalálásáról szóló hír alaptalan. A 16 éves zsidó fiú is úgy vallott, mint a kicsiny.”¹⁸

Ezek Adamovics és Verhovay „emlékezeti tényei”. Az utóbbi, Gunya Sándor szájába adott emlék második mondata azonban érthetetlen, hiszen ugyan miért írta volna ezt a jegyző júniusban, miután Scharf Móric vallomása május vége óta nem változott. De vajon milyen szálak fűzték össze a falusi jegyzőt, Gunyát, a helyi plébánost, Adamovicsot és a helyi középirtokosból középbérlő országgyűlési képviselővé vált Ónodyt? Gunya és Adamovics viszonyáról némi fogalmat alkothatunk már a hívek által a plébános ellen benyújtott 1884. évi panasz nyomán is. A panasz egészét itt most nem részletezve, abból kizárólag a böjti időszakra eső József napi ünneplést emeljük ki, mint a falusi intelligencia egyik szokásos társasági rendezvényét.¹⁹ Mint Adamovics írja a panaszra adott hosszú válaszában:

„Maga a rágalom szerzője, Nagy Ferenc jelen volt a községi jegyzőnél akkor, midőn ez házánál muzsikáltatott egész nap József napján 1882dik évben. – A dolog pedig úgy történt, hogy 1882dik évben is, mint minden évben egy pár tisztelőm, névnapom estéjén, tehát Március 18án üdvözetemre jött; s még 1881ben is maga az akkori bíró Nagy Ferenc szintén ezek között volt, kiket tehetségem szerint rövid böjtös vacsorával és pár pohár borral kínáltam meg. Zenéről szó sem lehetett, mert ez nemcsak vallásos érzületemmel, de természetemmel és kartámmal is ellenkezik. – 1882dik évben tehát névestémén csakugyan összejöttek a református lelkész úr, az akkor napon megérkezett új kántor és pár helybeli hívem a honoratiorok közül. – Szokás szerint vacsora után eloszlottak; s szép csendben elment nevem napja is Március 19-edike. – A helybeli jegyző úr, ki még akkor nőtlen fiatal ember volt, nem volt jelen; sem előtte való napon itthon nem volt, noha ő meg Sándor levén névnapja az enyém előtti napon esett. – Alig azonban hogy hazaérkezett, a jókedvű fiatalembert siettek a cigányok névnapján üdvözölni, és így Március 19-én, miután már én túl voltam a névestén, ő saját házánál saját vendégeinek muzsikáltatott. Jó kedvük kerekedvén úgy 10 és 11 óra között, harmad magával, Básthly László patronátusi kasznár és Liptay Jenő ispán urakkal rám törtek, s ablakom alatt muzsikáltattak, éljenezve és követelve, hogy ajtót nyissak. – Én, noha még fennvoltam, kioltva a gyertyát tétettem magamat, hogy alszom. De ez csak jobban ingerelte őket, mire elkezdtek dörömbölni. Én tehát kimenvén felszólítottam őket, hogy távozzanak. De midőn szemrehányásokkal illettek azt mondtam; hogy őket mint vendégeket szívesen látom, de a zenét máskor sem tűröm, most meg böjti időben teljességgel meg

¹⁷ A vérvadat tárgyaló törvényszék elnöke.

¹⁸ VERHOVAY 1890: 43.

¹⁹ Az esetről lásd: KÖVÉR 2011: 229–233.

nem engedem. A cigányokat csakugyan elhallgattattam és elküldöttem. De a bortól hevülő fiatalok, noha Básthly kasznár méltányos kifogásomat ugyan-csak szívökre kötötte, sem maguk nem mozdultak, sem a cigányt elmenni nem engedték. Itt aztán, a miért azt is kifejeztem, hogy e vád nagyobb felelősséggel nehezedik reám, nem akarván magamat insultusoknak kitenni: eltűrttem, hogy mulassanak. – Midőn azonban látták, hogy én elhúzódok; éjfélt után nagy apprehentiával eltávoztak, és a zene velük menvén reggelig muzsikáltattak.”²⁰

A plébános védelmében az eszlári honoráciorok fenti triumvirátusa, élükön Gunya Sándorral nyilatkozatban erősítette meg, hogy „nevezett Plébános úr bár barátságosan jelenté ki, hogy ő vendégeit nagyon szívesen látja házánál, de vallásos meggyőződése és hivatalára való tekintetből a zenét eltávolítani kéri; mely felhívásának – a baráti viszonytal és vendégjoggal visszaélve – mi nem engedvén, az ebből származott panaszok okai egyedül mi voltunk.”²¹ Az ominózus névnapozás nyilván sokkal inkább jellemzi a falusi értelmiség évről évre szokásos társasági életét, minthogy az a hamarosan, április elsején eltűnő Solymosi Eszter ügyéhez kapcsolható lenne. Nem tudhatjuk, hogy Ónody Géza, ha országgyűlési elfoglaltságai miatt nincsen éppen távol, részt vett volna-e a mulatozásban.

Gunya Miklós visszaemlékezéséből azonban nyilvánvalónak tűnik, hogy Ónody és Gunya között nemcsak a Verhovay visszaemlékezésében jelzett megbízhatósági, hanem annál sokkal szorosabb viszony létezett. Gunya Sándor például „szenvédelyes vadász” volt, akkor is vadászni, majd vadászvacsorán volt, amikor 1886-ban fia született. Azt is megtudjuk, hogy a jegyzőlak udvarán álló nyárfatuskóra „lövöldöztek Ónody Géza és apám forgópisztollyal célba”.²² Az összejövetelek további közös szórakozása nyilván a kártyajáték volt. Mint a visszaemlékezésből kiderül, Ónody előszeretettel tölgyfabotokat „ajándékozott barátainak”. A Gunya Sándornak ajándékozott ezüstgyűrűn ez a felírás állt: „Snipp-snapp-snur pantallur”, ami a korban divatos snipp-snapp kártyajáték fő figurájára utalt.²³ A vadászat és a kártya mellett a jegyző kedves időtöltései közé tartozott a tokaji vásár látogatása. „A vásár Édesapám és barátainak kedvenc találkozóhelye volt. Édesapám a kocsiiban ülve lacipecsenyézett – ladányi kaláccsal – s fogadta barátait. Pecsenye után egy-két fröccsöt kellett hoznom a tebernából, amiből nekem is jutott egy-két korty.”²⁴

Ezek az életmód hasonlatosságán alapuló társasági események tartottak össze nemes és nem nemes ismerőst, barátot, rokont. Ám ezek a viszonyok – összeesküvés-elméletől teljesen függetlenül – más összehangolt cselekedeteket is megalapoztak. Gunya Miklós visszaemlékezése felidézi például azt a nyilván a családi legendáriumból származó történetet, hogy édesapja volt megbízva Ónody Géza birtokának értékesítésével, s többek között felajánlotta azt nővére férjének, a regéci üveghuta bérlőjének, Galbavynak, aki azonban nem kívánt élni a lehetőséggel: „nem vagyok bolond itthagyni az üvegyárat, ami aranybánya”.²⁵ Az eszlári

²⁰ EFL Acta Personalia, 1460/1884. 1884. márc. 15.

²¹ EFL Acta Personalia, 1460/1884. 1884. márc. 10.

²² GUNYA 1962 (kézirat): 1.

²³ GUNYA 1962 (kézirat): 10.

²⁴ GUNYA 1962 (kézirat): 3.

²⁵ GUNYA 1962 (kézirat): 5.

történetelbeszélés új fejleményének számít, miszerint – a tévesen 14 évesnek mondott – Scharf Samu a jegyzőnek is mesélte, hogy látta a kulcslukon a zsinagóga előterében történeteket. Eszerint először Gunya Sándor „*elkergette Samut*”, de amikor az újra eljött, „elküldte Ónody Géza ottani birtokos, orszgy. képviselőhöz, hogy neki adja elő a dolgot. *Itt kezdődött a vizsgálat zsidóellenes megindítása.*”²⁶ (Kiemelés – K. Gy.) Ez ugyan ellentmondani látszik mindannak, amit Ónody állít, hogy tudniillik csak májusban, Adamovics leveléből szerzett tudomást az eltűnési ügyről, viszont könnyen összhangba hozható azzal a korábbi állításunkkal, hogy az 1882. április 10-én tartott presbiteri gyűlésen a főgondnok Ónody már bizonyára értesülhetett Solymosi Eszter körözéséről.²⁷ Ónody szerepének feltárása tehát újabb láncszemmel gyarapodott.

De Ónody biográfiája további karaktervonásokkal is gazdagodott Gunya Miklós visszaemlékezése jóvoltából. A visszaemlékező személyes emlékeket is őrzött Ónodyról, akit „érdekes emberként” jellemez. Egyrészt, mert gyermekként kétszer is ott lehetett az Ónody által választói részére rendezett majálisokon. Másrészt azt is gyakran felemlgették náluk, hogy az egyébként bőkezű képviselő „*igen takarékos volt a kicsiségekben. Gyufát csak szálanként adta ki a személyzetnek. Innen származik Édesapám mondása, hogy aki gyufán spórol, nem lesz gazdag ember.*”²⁸ A családi legendárium érdekes adalékot rögzített Ónody Géza későbbi sorsának alakulásáról is, aki válása és 1896-os választási vereség után eltűnt a környékről. Mint írja, „*Pali fia – ki katonatiszt volt – sem tudott róla vagy nem akart róla beszélni. Legutóbbi 1930 körüli hírek szerint előbb Máramarosszigeten mint kataszteri becselőbiztos működött a megszállásig. Később nyoma veszett.*”²⁹

Gunya Miklós a kiegészítő emlékezést ezzel zárja: „*Ami közöm nekem a Nagy perhez van, csak annyi, hogy a szereplők nagy részét személyesen ismertem.*”³⁰ Aztán még egy epizódot felelevenít. Azt, amikor még a vizsgálat idején apja „*Rakamazról jövet felvett kocsjára Sinkahegynél egy olyan nőt, aki azt mondta, hogy az Eszter anyjához megy, ő meg tudja mondani, hol van Eszter. A faluba érve Édesapám a kisbíróval azonnal üzent Solymosinéknak meg Horynéknak, hogy vigyázzanak az idegen asszonnyal.*”³¹ Ez a történet szintén jól ismert a per anyagából, a zsidó bábaasszony maga is a vádlottak padjára került, csak azt nem tudtuk eddig, hogy az eszlári jegyző milyen szerepet játszott a meggyanúsításában.³²

Nem túl sok, mondhatná, aki még mindig abban reménykedik, hogy egyszer megoldódik Solymosi Eszter eltűnésének rejtélye. Ha azonban a lokális társadalmi konfliktusokat „kitermelő” társadalmi közeg vizsgálatát legalább olyan fontosnak tartjuk, mint magát az inkriminált ügyet, akkor sohasem tudhatjuk, hogy melyik apró adalék vet világot a falusi társadalomtörténet valamelyik homályos zugába.

Térjünk vissza az önéletrajzhoz: miközben Gunya Miklós visszaemlékezése sok hanyatló családi sorsot rögzít, az övé egyértelműen emelkedő. Persze ez lehetne

²⁶ GUNYA 1962 (kézirat): 3.

²⁷ KÖVÉR 2011: 365.

²⁸ GUNYA 1962 (kézirat): 10.

²⁹ GUNYA 1962 (kézirat) 11. Az információt nem sikerült ellenőriznem, de teljesen valószínűtlen.

³⁰ GUNYA 1962 (kézirat): 11.

³¹ GUNYA 1962 (kézirat): 11–12.

³² Vö.: KÖVÉR 2011: 430–431.

akár az életrajzi illúzióteremtés eredménye is: ki más lehetne az elbeszélés hőse, mint én? Különösen szembeötlő azonban ebből a szempontból az a gondoskodó szerep, amelyet az apa játszik fia pályája egyengetésében. A nyíregyházi evangélikus gimnáziumba – miután még nem volt 10 éves – „csak Édesapám baráti összeköttetései révén lett felvéve”.³³ Apja elkísérte Pallagra is, ahova, elégséges bizonyítványa, no meg annak dacára, hogy még nem volt 16 éves, szintén felvették.³⁴ Aztán Tiszalökre, a sorozásra megint vele ment az apja, ugyanis a törzsorvos (Kantha/Hanta?) édesapja iskolatársa volt. Így sikerült igen magas sorszámot kapnia, s végül önkéntesnek a 65. miskolci gyalogezredhez vonult be.³⁵ S itt nem annyira valamifajta paternalista családmodell dokumentációjaként tekintünk ezekre az önéletrajzi mozzanatokra. Az intenzív társaséleti kultúra, az így ápolt kapcsolatrendszer láthatóan mint a társadalmi tőke egyik meghatározó faktora működött, nem csupán a családi mikroszintjén. Gunya Miklós még pallagi akadémiai éve idején gróf Dessewffy Aurél (büd)szentmihályi uradalmában gyakornokoskodott, majd végzés után Bashalomra került „Liptay bácsi mellé írónak”.³⁶ Onnan viszont a nyíregyházi dohányjövedékhez való bekerülését például az segítette, hogy Gräzenstein pénzügyminiszteri államtitkár „a gróf úrnak jó barátja volt”.³⁷

Ugyanakkor ennek az emelkedő pályára állításnak komoly költségei voltak. A falusi jegyző fizetése pedig egyáltalán nem számított magasnak, a községi szabályrendelet szerint a községi jegyző évi fizetése 400 forintra rúgott. Ehhez természetesen csatlakozott még némi irodai átalány, előfogat, no meg illetékek: végrendelet írásáért 1 frt, halálesetfelvétel 2 példányban és hagyatéki leltár 3 példányban 300 forint értékig 2 frt, 300 forint értékhatár felett 2,50.³⁸ A jegyzői lak és a községháza a nagy árvíz előtt az Ófaluban még egy fedél alatt helyezkedett el, összértéke a községi vagyonkimutatás szerint 140 forintot tett ki. A jegyző járandóságához tartozott továbbá hét hold legelő mint kaszáló használata is összesen ugyancsak 140 forint értékben.³⁹ A jegyzőnek tehát mindenképpen gazdálkodnia kellett. A szolgálati földön kívül bérlettel igyekezett gyarapítani a rendelkezésére álló földterületet: a katolikus lelkésztől vette bérbe például a régi katolikus temető 1070 négyszögöles területét.⁴⁰ Az első látásra könnyelmű költekező életstílus tehát nagyon is szigorú ökonómiával társult, amelyre szükség is volt, ha fiát a bevett családi stratégia által kijelölt úton előbbre akarta juttatni. Itt minden ki volt porciózva, de a gyermek nem szenvedhetett szűkséget. Miklósnak gimnazista éveiben mint kosztosdiáknak Nyíregyházán „30 forint volt a koszt pénz. Az évenként egy hízott disznó.”⁴¹ De még 1906-ban is, amikor elfoglalta díjas gyakornoki állását a dohányjövedéknél, ahol havi 60 koronát

³³ GUNYA 1962 (kézirat): 3.

³⁴ GUNYA 1962 (kézirat): 7.

³⁵ GUNYA 1962 (kézirat): 12., 15.

³⁶ GUNYA 1962 (kézirat): 9. Liptay Jenő nevével már találkozhattunk a József napi böjti esendhaborítás alkalmával.

³⁷ GUNYA 1962 (kézirat): 10. Bashalom birtokosáról, Pongrácz Jenő grófról van szó.

³⁸ SZSZBML V. B. 221. Szabályrendelet, Tiszaeszlár, 1872. aug. 11.

³⁹ SZSZBML IV. B. 404. 303. d. 1069/79 Kimutatása Tiszaeszlár község vagyoni állapotának 1878/9ik évre.

⁴⁰ EFL 1716/1886. 1886. máj. 5. A bérleti szerződés tanúi a lokális ökumené jegyében Farkas Gábor és Lichtmann Jakab.

⁴¹ GUNYA 1962 (kézirat) 6.

keresett, ebből nem tudott megélni, ellátását továbbra is az édesapja fizette.⁴²

Vajon milyen társadalmi dinamika mozgatta és tartotta össze a címben jelzett hivatáskategóriákat? Rendi státus szerinti köztes helyzetük jól kivehető az 1848 előtti honorácior csoporton belül.⁴³ A presztízshierarchiában is jól követhetők a mozgástendenciák. A megszólítások rendszerében a reformkor végén a gazdatisztek a 'nemzetes' kategóriához tartoztak, ahonnan előbb az élen álló tisztartók emelkedtek fel 1869-re a 'tekintetesbe', majd a századelőre a kasznárok és ispánok is ide avansáltak.⁴⁴ Ami a falusi jegyző státusát illeti, az sokkal nehezebben megragadható a „Házi titkárok” ajánlásaiból. A jegyző titulusa 1844-ben és 1856-ban is csak a városi kategóriában szerepel, ott is úgy, hogy az aljegyzőhöz utalva az olvasót válik világossá, hogy a jegyzők a 'nemzetes' kategóriába sorolandók. Csak 1869-ben bukkan fel először a városi aljegyzőnél (akit akkor már 'tekintetesként' szólítanak), hogy „kisebb helyeken Jegyző úr”. Vagyis ha korábban a falusi jegyző 'nemzetesként' lett volna is címezendő (ami egyáltalán nem biztos), 1869-re nem követte városi aljegyző kollégáját a 'tekintetes' titulusba. A végeredmény azonban itt is az, amit az ispánok esetében láttunk: 1916-ban a „megyei, városi és községi aljegyző” egyaránt a 'tekintetes' rovatba lépett elő. A közbeeső állomásra csak következtethetünk abból, hogy 1889-ben, amikor a körjegyző megszólítása szerepel a Házi titkárbán, annak már akkor is a 'tekintetes' dukál.⁴⁵ A gazdatisztek, jegyzők, gyógyszerészek tehát nemcsak strukturális helyzetük, hanem társadalmi csoportdinamikájuk szerint is közeli kapcsolatba léphettek egymással. A saját emelkedő csoportjukkal összefüggésben megélt honorácior családi mobilitás önéletrajzi elbeszélése árnyaltan érzékelteti ezt a Gunya család pályáivének példáján.

Források

EFL = Egri Főegyházmegyei Levéltár

GUNYA 1962 (kézirat) = Gunya Miklós visszaemlékezései, 1962 (gépelt másolat, a család birtokában)

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

A 900–901 = Mikrofilmtár, Tiszaeszlár r. kat. anyakönyvek

SZSZBML Magyar Nemzeti levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára

IV. B. 404. = Szabolcs, valamint Szabolcs és Ung k. e. e. Közigazgatási Bizottságának iratai, 1876–1950

V. B. 221. = Tiszaeszlár nagyközség iratai, 1832–1949

⁴² GUNYA 1962 (kézirat) 12.

⁴³ VÁRI 2009: 113–120.

⁴⁴ KÖVÉR 2002: 184.

⁴⁵ *Legújabb házi titkár*. Szerk.: FARKAS Elek. Pest, 1844; Pest, 1856; Pest, 1869; Budapest, 1889; Budapest, 1916. A reformkor végétől az 1880-as évekig ebbe a 'nemzetesből' a 'tekintetesbe' felfelé tartó csoportba tartozik a gyógyszerész is.

Hivatkozott irodalom

DIENES 1939

DIENES István (szerk.): *Szabolcs vármegye. Vármegyei szociográfiák IV. A Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatala, Budapest*

KÖVÉR 2002

KÖVÉR György: Ranglétra és középosztályosodás a reformkortól az első világháborúig. In: KÖVÉR György: *A felhalmozás íve. Társadalom- és gazdaságtörténeti tanulmányok. Új Mandátum, Budapest*

KÖVÉR 2011

KÖVÉR György: *A tiszaezlári dráma. Társadalomtörténeti látószögek. Osiris, Budapest*

KUJBUSNÉ MECSEI (szerk.) 2003

KUJBUSNÉ MECSEI Éva (szerk.): *Pro Memoria. Nyíregyházi összeírások (1752–1850). Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára, Nyíregyháza*

OLÁH 2003

OLÁH József: Bretzenheim herceg udvartartása. *Agrártörténelmi Szemle* 45/3–4. 477–493.

VÁRI 2009

VÁRI András: *Urak és gazdászok. Arisztokrácia, agrárértelmiség és agrárius mozgalom Magyarországon 1821–1898. Argumentum, Budapest*

VERHOVAY 1890

VERHOVAY Gyula: *Az ország urai. Buschmann F., Budapest*